

۴ مفهوم کلیدی

منابع پژوهش در تاریخ اسلام
و ایران دوران اسلامی

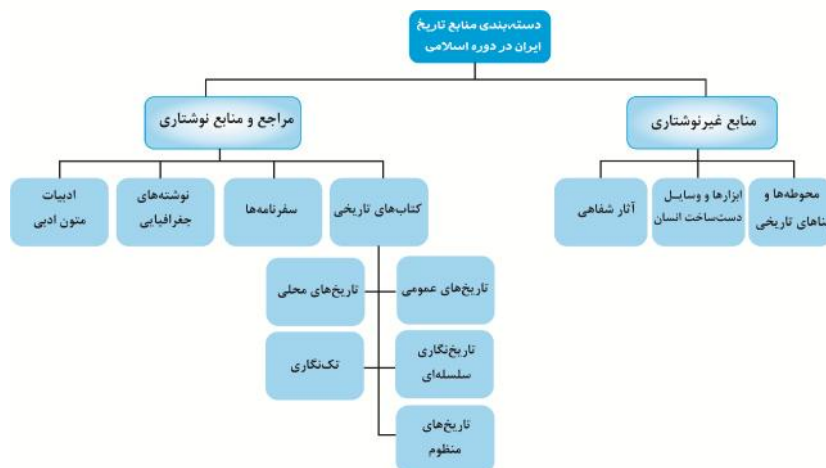
منابع تاریخی - دسته‌بندی منابع تاریخی - منابع نوشتاری - غیر نوشتاری

اهداف کلی درس

انتظار می‌رود در پایان درس دانش‌آموزان بتوانند توانایی‌های زیر را به دست آورند:

- ❖ گونه‌های مختلف منابع و مراجع شناخت تاریخ اسلام و ایران دوره اسلامی را می‌شناسند.
- ❖ با مراجع و منابع پژوهشی زندگی اجتماعی این دوره آشنا شده‌اند.
- ❖ با روش‌های دسته‌بندی منابع و مراجع تاریخی آشنا شده‌اند.
- ❖ منابع غیرنوشتاری و انواع آن را می‌شناسند.
- ❖ بر منابع نوشتاری و انواع آن مسلط شده‌اند.

درس‌نامه

۱- منابع غیرنوشتاری

(لغ) محوطه‌ها و پناه‌های تاریخی

مسجد گوهرشاد - مشهد

(پ) آثار شفاهی

مطالعه روشمند افسانه‌ها و اساطیر قومی دوره‌های مختلف برای شناخت فرهنگ، آداب و رسوم مردم در ادوار مختلف

ظرف برنجی

۲- منابع نوشتاری

(الف) **کتاب‌های تاریخی:** از مهم‌ترین منابع تاریخی مورخان که توسط مورخان دوره‌های مختلف نوشته شده است و شامل گونه‌های زیر است:

- ۱- تاریخ طبری (محمدبن جریر طبری)
 ۲- تاریخ بلعمی (ابوعلی بلعمی)
 ۳- جامع‌التواریخ (خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی)
 ۴- روضة‌الصفاء فی سیره الانبیاء و الملوک والخلفاء (محمدبن خاوندشاه)
- ۱- تاریخ عمومی**

نکات مهم تاریخ عمومی:

- ❖ یکی از شاخه‌های تاریخ‌نگاری در ایران است.
- ❖ مربوط به قرن چهارم هجری تا اواخر عصر قاجار به است.
- ❖ موضوع آن تاریخ جهان از آفرینش عالم با شرح و توضیح زندگی حضرت آدم و پیامبران، روایت تاریخ اساطیر و رویدادهای تاریخ اسلام می‌باشد.

- ۱- تاریخ سیستان (مؤلف ناشناس)
 ۲- تاریخ رویان (اولیاء الله آملی به زبان فارسی)
 ۳- فارسنامه (ابن بلخی در تاریخ و جغرافیای فارس)
- ۲- تاریخ‌های محلی**

نکات مهم تاریخ‌های محلی:

- ❖ حاوی اطلاعات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و نظامی و جغرافیایی شهرها و مناطق ایران است.
- ❖ از ویژگی‌های این نوع تاریخ‌نگاری؛ کسب افتخارات محلی و منطقه‌ای، ثبت و ضبط رویدادهای مهم منطقه مورد نظر مورخ و ماندگار کردن مفاخر و شخصیت‌های محلی است.

- ۱- التاجی فی اخبار الدوله الدلیمیه (ابواسحاق صابی در تاریخ آل بویه)
 ۲- تاریخ بیهقی (ابوالفضل بیهقی، در تاریخ غزنویان)
 ۳- عالم‌آرای عباسی (اسکندر بیک ترکمان، در تاریخ صفویان)
- ۳- تاریخ‌نگاری سلسله‌ای**

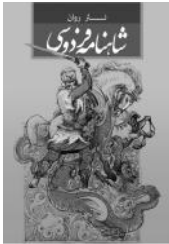
نکات مهم تاریخ‌نگاری سلسله‌ای:

- ❖ نوعی تاریخ‌نگاری توسط افراد ادیب و دانشمند به تشویق حکومت‌های بزرگ و کوچک
- ❖ موضوع تاریخ‌نگاری: ثبت و ضبط رویدادهای دوران خود
- ❖ این نوع تاریخ‌نگاری با تاریخ‌نگاری محلی پیوستگی یافت.

- ۱- فتوحات شاهی (امینی هروی، درباره شاه اسماعیل)
 ۲- عجائب المقدور فی نوائب تیمور زندگی شگفت آور تیمور (ابن عربشاه درباره تیمور)
- ۴- تک‌نگاری**

نکات مهم تک‌نگاری:

- ❖ مربوط به دوران تیموریان
- ❖ موضوع توصیف، ضبط و ثبت تاریخ زندگی سلطان به صورت متمرکز به اشاره خود او

- ۵- تاریخ‌های منظوم
- ۱- ظفرنامه (حمدالله مستوفی)
  - ۲- شاه اسماعیل‌نامه (قاسمی حسینی گنابادی، درباره فتوحات مؤسس سلسله صفوی شاه اسماعیل)
  - ۳- شاهنامه فردوسی (ابوالقاسم فردوسی)

نکات مهم تاریخ‌های منظوم:

- ❖ از دوره مغولان رایج شد.
- ❖ به نظم درآوردن رویدادهای تاریخی و تحریر و تألیف آن به صورت متون منظم به صورت شعر

- ب) سفرنامه‌ها
- ۱- سفرنامه ناصر خسرو (قرن پنجم هجری)
  - ۲- ابن بطوطه (قرن هشتم)
  - ۳- شاردن (عصر صفویه)
  - ۴- پیترودلاواله (عصر صفویه)

نکات مهم سفرنامه‌ها:

- ❖ ارائه اطلاعات مفیدی از زندگانی اجتماعی مردم ایران
- ❖ ارائه اطلاعات با ارزش از تاریخ اجتماعی و فرهنگی و جغرافیای تاریخی سرزمین‌های مختلف از جمله ایران توسط جهانگردان

- ج) نوشته‌های جغرافیایی
- ۱- المسالك و الممالک (ابن خردادبه)
  - ۲- صورة الارض (ابن حوقل، قرن چهارم)
  - ۳- حدود العالم من المشرق الى المغرب (ناشناس)
  - ۴- احسن التقاسیم فی معرفة الاقالیم (مقدسی)
  - ۵- معجم البلدان (یاقوت حموی)

نکات مهم نوشته‌های جغرافیایی:

- ❖ بررسی و مطالعه محیط جغرافیایی رویدادها در پژوهش‌های تاریخی
- ❖ نوشته‌های تاریخی حاوی مطالبی نظیر آداب و رسوم، فرهنگ، آب و هوا، وضعیت نظامی، راه‌ها، کالاهای، قلعه‌ها، برج‌ها و ... هستند.

- (د ادبیات و متون ادبی)
- ۱- حافظ
  - ۲- سعدی
  - ۳- قصیده نامه اهل خراسان (انوری)

نکات مهم ادبیات و متون ادبی:

- ❖ انعکاس رویدادهای سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، عقاید دینی، فلسفی رایج در هر عصری به صورت طبیعی در شعر شاعران و نوشته‌های ادبی منثور
- ❖ بیان دیدگاه‌های فکری و مسلکی شعرا در برخی از اشعار آن‌ها به صورت غیرمستقیم

- (ج سیاست‌نامه‌ها و اندرزنامه‌ها)
- ۱- سیاست‌نامه: کتاب‌هایی حاوی موضوعاتی درباره شیوه کشورداری و مناسبات حکومت و مردم و اطلاعاتی درباره چگونگی اداره کشور و تشکیلات و نهادهای اداری، اقتصادی، نظامی و فرهنگی مانند سیاست‌نامه خواجه نظام‌الملک توسی وزیر دوره سلجوقی
  - ۲- اندرزنامه: در مورد اخلاق کشورداری و مناسبات اخلاقی فرمانروا و مردم مانند قابوسنامه نوشته عنصرالمعالی (قرن پنجم هجری)

- (ج سایر منابع نوشتاری)
- ۱- انساب AE انساب الاشراف بلاذری
  - ۲- طبقات AE الطبقات الکبری ابن سعد کاتب واقدی
  - ۳- عیون الانباء فی طبقات الاطباء AE ابن ابی أصیبعه
  - ۴- فرهنگ‌نامه‌های زندگینامه‌ای
  - ۵- اسناد دیوانی AE فرمان‌ها، معاهدات سیاسی، اسناد اقتصادی و فرهنگی و منشآت (نامه‌ها)
  - ۶- سکه‌ها AE نوشته‌های روی سکه‌ها (حاوی اطلاعات سیاسی، اجتماعی، مذهبی، اقتصادی و هنری سلسله‌های حکومتی و نام پادشاهان)

سکه‌های دوران شاه اسماعیل

فراتر از کتاب

ژان شاردن که بود؟

ژان شاردن در سال ۱۶۴۳ میلادی، در شهر پاریس متولد گردید.

خانواده او با کلیسای کاتولیک و مقامات رسمی فرانسه مشکل داشتند، به همین روی، او علاقه‌ای به ماندن در فرانسه نداشت و در ۲۲ سالگی نخستین سفر خود را آغاز کرد که در این سفر ۶ ساله (۱۶۷۱-۱۶۶۵م) ایران بیش از دیگر کشورها توجه او را به خود جلب نمود.

در سفر دومش (۱۷ ماه اوت ۱۶۷۱ م) که خانم بازرگانی به نام لسکو او را همراهی می‌کرد، و سرانجام در تابستان ۱۶۷۳ م. به اصفهان رسیدند و تا سال ۱۶۷۷ م. در این شهر اقامت کردند. سپس به هندوستان رفته و پس از دو سال آنجا را به مقصد اروپا ترک کرد. این سفر آخرین سفر او به ایران بود. او لقب «تاجرشاه» را از شاه عباس دوم دریافت کرده بود.

شاردن نخستین فرانسوی بود که در سفرنامه خود از فردوسی و شاهنامه و برخی دیگر از شاعران ایرانی و آثار آنها یاد کرد.

ردیف	«سؤالات»	نمره												
الف)	<p>جمله‌های درست یا نادرست را مشخص کنید.</p> <p>۱. از برجسته‌ترین منظومه‌های حماسی و تاریخی، شاهنامه حکیم ابوالقاسم فردوسی است. (متن صفحه‌ی ۸ کتاب درسی)</p> <p>۲. از نمونه‌های تاریخ‌نگاری منظوم می‌توان از قصیده نامه اهل خراسان، انوری نام برد. (متن صفحه‌ی ۱۰ کتاب درسی)</p> <p>۳. داستان‌های تاریخی، قهرمانی، اخلاقی، رمزی، تمثیلی، تخیلی و طنزآلود از منابع غیرنوشتاری محسوب می‌شود. (متن صفحه‌ی ۳ کتاب درسی)</p> <p>۴. از کهن‌ترین تاریخ‌های عمومی فارسی، تاریخ بلعمی را می‌توان نام برد. (متن صفحه‌ی ۵ کتاب درسی)</p>	۲												
ب)	<p>جای‌های خالی عبارت‌های زیر را با پاره‌گیری از واژه‌های مناسب داده شده پر کنید.</p> <p>«تاریخ عمومی - تاریخ‌نگاری سلسله‌ای - تک‌نگاری - تاریخ‌نگاری محلی - تاریخ‌های منظوم»</p> <p>۵. تاریخ جهان از آفرینش عالم با شرح و توضیح زندگی حضرت آدم و پیامبران، با روایت تاریخ اساطیری ایران در ... آورده شده است. (متن صفحه‌ی ۵ کتاب درسی)</p> <p>۶. در تاریخ‌نگاری ... حکومت‌های بزرگ و کوچک با هدف ثبت رویدادهای دوران خود، دانشمندان یا ادیبان را تشویق به تدوین تاریخ می‌نمودند. (متن صفحه‌ی ۶ کتاب درسی)</p> <p>۷. ثبت و ضبط رویدادهای مهم منطقه‌ای و ماندگار کردن مفاخر و شخصیت‌های محلی از انگیزه‌های اصلی مورخان ... بود. (متن صفحه‌ی ۶ کتاب درسی)</p> <p>۸. از دوره‌ی تیموری به بعد، با تمرکز بر زندگی سلطان ثبت و توصیف رویدادهای زمان وی ... شکل گرفت. (متن صفحه‌ی ۷ کتاب درسی)</p>	۲												
ب)	<p>مفاهیم صحیح را از جدول سمت راست انتخاب و به جدول سمت چپ متصل کنید.</p> <p>(ترکیبی)</p> <table border="1"> <tbody> <tr> <td>۹. این آثار مورخان را برای فهم عمیق‌تر و بازسازی دقیق‌تر گذشته‌ها آماده‌تر می‌کند.</td> <td>الف) دست‌ساخته‌های انسانی</td> </tr> <tr> <td>۱۰. این نوع تاریخ‌نویسی با تاریخ‌نویسی محلی پیوستگی یافت.</td> <td>ب) تک‌نگاری</td> </tr> <tr> <td>۱۱. تاریخ‌نگاری که از زمان تیموریان به بعد مرسوم شد.</td> <td>پ) تاریخ‌های منظوم</td> </tr> <tr> <td>۱۲. آثاری که گواه روشنی بر نوع فرهنگ و طرز تفکر و چگونگی عقاید و آداب بود.</td> <td>ت) تاریخ‌های عمومی</td> </tr> <tr> <td>۱۳. تاریخ‌نگاری که از زمان مغولان رایج شد.</td> <td>ث) منابع غیرنوشتاری</td> </tr> <tr> <td></td> <td>ج) تاریخ‌نویسی سلسله‌ای</td> </tr> </tbody> </table>	۹. این آثار مورخان را برای فهم عمیق‌تر و بازسازی دقیق‌تر گذشته‌ها آماده‌تر می‌کند.	الف) دست‌ساخته‌های انسانی	۱۰. این نوع تاریخ‌نویسی با تاریخ‌نویسی محلی پیوستگی یافت.	ب) تک‌نگاری	۱۱. تاریخ‌نگاری که از زمان تیموریان به بعد مرسوم شد.	پ) تاریخ‌های منظوم	۱۲. آثاری که گواه روشنی بر نوع فرهنگ و طرز تفکر و چگونگی عقاید و آداب بود.	ت) تاریخ‌های عمومی	۱۳. تاریخ‌نگاری که از زمان مغولان رایج شد.	ث) منابع غیرنوشتاری		ج) تاریخ‌نویسی سلسله‌ای	۱
۹. این آثار مورخان را برای فهم عمیق‌تر و بازسازی دقیق‌تر گذشته‌ها آماده‌تر می‌کند.	الف) دست‌ساخته‌های انسانی													
۱۰. این نوع تاریخ‌نویسی با تاریخ‌نویسی محلی پیوستگی یافت.	ب) تک‌نگاری													
۱۱. تاریخ‌نگاری که از زمان تیموریان به بعد مرسوم شد.	پ) تاریخ‌های منظوم													
۱۲. آثاری که گواه روشنی بر نوع فرهنگ و طرز تفکر و چگونگی عقاید و آداب بود.	ت) تاریخ‌های عمومی													
۱۳. تاریخ‌نگاری که از زمان مغولان رایج شد.	ث) منابع غیرنوشتاری													
	ج) تاریخ‌نویسی سلسله‌ای													

ردیف	«سؤالات»	نمره
ت)	به سؤالات زیر پاسخ دهید.	
	۱۴. ابزارها و وسایل دست ساخته انسان بازمانده از گذشته گواه بر چه آگاهی هایی است؟ (متن صفحه ۳ کتاب درسی)	
	۱۵. چند نمونه از آثار شفاهی را نام ببرید. (متن صفحه ۳ کتاب درسی)	
	۱۶. شاخه تاریخ های عمومی از چه زمان آغاز و تا کدام دوره تداوم داشت؟ (متن صفحه ۵ کتاب درسی)	
	۱۷. در تاریخ نگاری عمومی به چه موضوع هایی پرداخته می شد؟ (متن صفحه ۵ کتاب درسی)	
	۱۸. کدام شاخه تاریخ نگاری رویدادها و کتاب افتخارات منطقه ای را ثبت و ضبط می کرد؟ (متن صفحه ۶ کتاب درسی)	۱۵
	۱۹. چرا در پژوهش های تاریخی نوشته های جغرافیایی دارای اهمیت زیادی است؟ (متن صفحه ۱۰ کتاب درسی)	
	۲۰. چرا متون نظم و نثر ادبی از منابع مهم تاریخی محسوب می شود؟ (متن صفحه ۱۰ کتاب درسی)	
	۲۱. منابع غیر نوشتاری به چند دسته تقسیم می شوند؟ نام ببرید. (متن صفحه ۲ و ۳ کتاب درسی)	
	۲۲. چرا بررسی آثاری نظیر ابزارهای کشاورزی، وسایل حمل و نقل، اشیای هنری مثل مجسمه و به طور کلی دست ساخته های انسانی حائز اهمیت است؟ (متن صفحه ۳ کتاب درسی)	
	۲۳. مطالعه روشمند افسانه و اساطیر قومی دوره های مختلف تاریخی چه کمکی به شناخت تاریخ می کند؟ (متن صفحه ۳ کتاب درسی)	
	جمع کل	۲۰

منابع غیرنوشتاری

۲۴. مسجد گوهرشاد در کدام شهر واقع شده بود؟
 ① مشهد ② اصفهان ③ نیشابور ④ شیراز
 (متن صفحه‌ی ۲ کتاب درسی)
۲۵. همه موارد زیر از منابع غیر نوشتاری هستند به غیر از ...
 ① محوطه‌ها و بناهای تاریخی ② دست ساخته‌های انسانی ③ تاریخ‌های محلی ④ آثار شفاهی
 (متن صفحه‌ی ۲ کتاب درسی)
۲۶. هر یک از کتاب‌های «جامع التواریخ، تاریخ رویان، تاریخ بیهقی و فتوحات شاهی» به ترتیب مربوط به چه نوع کتاب تاریخی می‌باشد؟
 ① تاریخ محلی - تک‌نگاری - تاریخ عمومی - تاریخ نگاری سلسله‌ای
 ② تاریخ نگاری سلسله‌ای - تاریخ محلی - تک‌نگاری - تاریخ نگاری سلسله‌ای
 ③ تک‌نگاری - تاریخ عمومی - تاریخ نگاری سلسله‌ای - تاریخ محلی
 ④ تاریخ عمومی - تاریخ محلی - تاریخ نگاری سلسله‌ای - تک‌نگاری
 (ترکیبی)
۲۷. کدام تصویر زیر مربوط به منابع غیرنوشتاری تاریخ ایران است؟
 (ترکیبی)

②

①

④

③

منابع نوشتاری

۲۸. مورخان در تاریخ عمومی به چه مطالبی می‌پرداختند و مهم‌ترین و مشهورترین تاریخ عمومی به زبان فارسی کدام کتاب است؟
 ① تاریخ جهان را از آفرینش عالم آغاز و تا رویدادهای زمان حیات خود را ثبت می‌کردند - تاریخ طبری
 ② ثبت و ضبط افتخارات و رویدادهای مهم در دوران یک حکومت و یا یک سلسله - تاریخ بلعمی
 ③ تاریخ جهان را از آفرینش عالم آغاز و تا رویدادهای زمان حیات خود را ثبت می‌کردند - روضة الصفا
 ④ ثبت و ضبط افتخارات و رویدادهای مردم در دوران یک حکومت و یا یک سلسله - جامع التواریخ
 (متن صفحه‌ی ۵ کتاب درسی)
۲۹. کدام گزینه عبارت زیر را کامل می‌کند؟
 کتاب عالم آرای عباسی از مشهورترین آثار در حوزه ... و مؤلف آن ... و در تاریخ ... نگاشته شده است.
 ① تاریخ عمومی - ابن عربشاه - تیموریان ② تک نگاری - ابوالفضل بیهقی - غزنویان
 ③ تاریخ محلی - وحید قزوینی - صفویان ④ تاریخ نگاری سلسله‌ای - اسکندر بیک ترکمان - صفویان
 (متن صفحه‌ی ۷ کتاب درسی)

۳۰. از چه دوره‌ای سبک تاریخ نگاری منظوم رایج شد و مهم‌ترین کتاب‌های این سبک کدام است؟

(متن صفحه‌ی ۸ کتاب درسی)

- ① دوره تیموریان - جهان‌آرا قاضی احمد غفاری و تاریخ بلعمی از ابوعلی بلعمی
- ② دوره مغولان - ظفرنامه حمدالله مستوفی و شاه اسماعیل نامه قاسمی حسینی گنابادی
- ③ دوره آل بویه - التاجی ابواسحاق صابی و جهان‌آرا قاضی احمد غفاری
- ④ دوره سامانیان - تاریخ بلعمی ابوعلی بلعمی و ظفرنامه حمدالله مستوفی

(متن صفحه‌ی ۸ و ۱۰ کتاب درسی)

۳۱. عبارات زیر به ترتیب، با چه مفاهیمی ارتباط دارد؟

- «گنجینه‌ای از اخبار و اطلاعات بسیار با ارزش از تاریخ اجتماعی و فرهنگی و جغرافیای تاریخی سرزمین‌ها»
 «گونه مهمی از منابع تاریخی که به صورت مستقیم یا غیرمستقیم بیانگر دیدگاه‌های فکری و مسلکی نویسنده است.»
 «ارائه‌ی اطلاعات بسیار با اهمیتی درباره آداب و رسوم، فرهنگ، نوع معیشت و وضعیت اقتصادی و نظامی و راه‌ها»

- ① سفرنامه - نوشته‌های جغرافیایی - متون تقویمی و نوشته‌های روی سکه‌ها
- ② نوشته‌های روی سکه‌ها - متون ادبی - فرهنگ‌نامه‌ها و انساب
- ③ سفرنامه - متون ادبی - نوشته‌های جغرافیایی
- ④ نوشته‌های جغرافیایی - فرهنگ‌نامه‌ها و انساب - سفرنامه‌ها

(متن صفحه‌های ۶، ۷ و ۱۰ کتاب درسی)

۳۲. به ترتیب هر یک از عبارت‌های زیر مربوط به کدام قسمت در جدول می‌باشد؟

موضوع	نویسنده	کتاب
نوشته‌های جغرافیایی	(الف)	معجم البلدان
تک‌نگاری	امینی هروی	(ب)
(پ)	اولیاءالله آملی	تاریخ رویان

- ① یاقوت حموی - فتوحات شاهی - تاریخ محلی
- ② محمد بن جریر طبری - تاریخ طبری - تاریخ عمومی
- ③ یاقوت حموی - فارسنامه - تاریخ‌نگاری سلسله‌ای
- ④ رشیدالدین فضل‌الله همدانی - جامع التواریخ - تاریخ عمومی

(متن صفحه‌ی ۵ کتاب درسی)

۳۳. کدام گزینه درست نیست؟

- ① با گسترش تاریخ‌نویسی سلسله‌ای در میان سلسله‌های محلی، این نوع تاریخ‌نویسی محلی پیوستگی یافت.
- ② تاریخ‌نگاری عمومی از قرن چهارم هجری قمری آغاز و تا اواخر عصر قاجاریه ادامه یافت.
- ③ تک‌نگاری از دوره تیموریان آغاز و مؤلف عموماً به اشاره سلطان به ثبت زندگی وی و رویدادهای آن می‌پرداخت.
- ④ در عهد ایلخانان زیر نظر ابوعلی بلعمی، تاریخ بلعمی بر پایه تاریخ طبری به فارسی نگاشته شد.

۳۴. سفرنامه افرادی مانند ... در قرن پنجم و ... در قرن هشتم حاوی اطلاعات بسیار مفیدی است.

(متن صفحه‌ی ۸ کتاب درسی)

- ① ابن بطوطه - شاردن
- ② شاردن - پیتر دلاواله
- ③ ناصر خسرو - ابن بطوطه
- ④ ناصر خسرو - پیتر دلاواله

۳۵. کدام نوع تاریخ‌نگاری از قرن چهارم هجری آغاز و تا اواخر عصر قاجاریه تداوم یافت و کدام نوع مربوط به دوران

(متن صفحه‌ی ۵ کتاب درسی)

تاریخ‌نگاری تیموریان است؟

- ① تاریخ‌های محلی - تاریخ‌نگاری سلسله‌ای
- ② تاریخ‌نگاری سلسله‌ای
- ③ تک‌نگاری - تاریخ‌نگاری سلسله‌ای
- ④ تاریخ‌نگاری عمومی - تک‌نگاری

(متن صفحه‌ی ۵ کتاب درسی)

۳۶. کدام گزینه در ارتباط با تاریخ‌نگاری عمومی نادرست است؟

- ① تاریخ جهان را از آفرینش عالم آغاز می‌کنند.
- ② به روایت تاریخ اساطیری ایران می‌پرداختند.
- ③ این نوع تاریخ‌نگاری از دوره تیموری به بعد مرسوم شد.
- ④ تاریخ طبری از مهم‌ترین و مشهورترین آنان است.

(متن صفحه‌ی ۵ کتاب درسی)

۳۷. در عهد سامانیان تاریخ ... بر پایه تاریخ ... به زبان فارسی تدوین شد.

- ① بلعمی - طبری
- ② بلعمی - بیهقی
- ③ بیهقی - طبری
- ④ بیهقی - بلعمی

(متن صفحه‌ی ۱۱ کتاب درسی)

۳۸. به ترتیب عبارت‌های زیر بیانگر کدام آثار است؟

- (الف) بیشتر به اخلاق کشورداری و مناسبات اخلاقی فرمانروا و مردم می‌پردازند.
 (ب) حاوی اطلاعات سودمند در خصوص اداره کشور و تشکیلات و نهادهای اداری است.

- ① سیاست‌نامه - اندرزنامه
- ② اندرزنامه - سیاست‌نامه
- ③ انساب - اندرزنامه
- ④ طبقات - سیاست‌نامه

۳۹. کدام یک از کتاب‌های تاریخ‌نگاری عمومی تألیف خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی است و در چه دوره‌ای نگارش آن به

(متن صفحه‌ی ۵ کتاب درسی)

پایان رسید؟

- ① جامع التواریخ - تیموریان
- ② تاریخ جهان‌آرا - تیموریان
- ③ تاریخ جهان‌آرا - ایلخانان
- ④ جامع التواریخ - ایلخانان

۴۰. کدام گزینه جزء تاریخ‌نگاری عمومی محسوب می‌گردد؟
 الف) تاریخ بلعمی - روضة الصفا فی سیره الانبياء و الملوك و الخلفاء
 ب) تاریخ رویان - تاریخ بیهقی
 ج) جامع التواریخ - تاریخ طبری
 د) تاریخ طبری - فارس‌نامه
 ① الف و ب   ② ب و ج   ③ الف و ج   ④ ب و د
۴۱. کتاب «روضه‌الصفا فی سیره الانبياء و الملوك و الخلفاء» اثر کیست و به چه زبانی نگاشته شده است؟
 (متن صفحه‌ی ۵ کتاب درسی)
 ① احمد غفاری - فارسی   ② میرخواند - فارسی   ③ فضل الله همدانی - عربی   ④ اسکندربیک ترکان - عربی
۴۲. موارد زیر همه از انگیزه‌های اصلی مورخان تاریخ‌های محلی می‌باشد؛ به جز ...
 (متن صفحه‌ی ۶ کتاب درسی)
 ① ثبت زندگانی سلطان با اشاره او   ② کسب افتخارات محلی و منطقه‌ای
 ③ ثبت و ضبط رویدادهای مهم منطقه‌ای   ④ ماندگار کردن مفاخر و شخصیت‌های محلی
۴۳. کدام گزینه جزء تاریخ‌های محلی محسوب نمی‌گردد؟
 (متن صفحه‌ی ۶ کتاب درسی)
 ① فارس‌نامه   ② تاریخ رویان   ③ تاریخ سیستان   ④ تاریخ گزیده
۴۴. کدام یک از کتاب‌های تاریخ محلی نگارش «اولیاء الله آملی» می‌باشد؟
 (متن صفحه‌ی ۶ کتاب درسی)
 ① شیراز‌نامه   ② فارس‌نامه   ③ تاریخ رویان   ④ تاریخ سیستان
۴۵. کدام نوع تاریخ نویسی با تاریخ نویسی محلی پیوستگی یافت؟
 (متن صفحه‌ی ۶ کتاب درسی)
 ① تاریخ عمومی   ② تاریخ‌نگاری سلسله‌ای   ③ تک‌نگاری   ④ سفرنامه
۴۶. همه موارد زیر از تاریخ‌نگاری سلسله‌ای می‌باشد؛ به جز ...
 (متن صفحه‌ی ۶ کتاب درسی)
 ① رویان   ② تاریخ بیهقی   ③ تاریخ عالم‌آرا   ④ التاجی فی اخبار الدولة الدیلمیه
۴۷. کتاب «التاجی فی اخبار الدولة الدیلمیه» اثر کیست؟
 (متن صفحه‌ی ۶ کتاب درسی)
 ① اولیاء الله آملی   ② ابواسحاق صابی   ③ اسکندربیک ترکان   ④ امینی هروی
۴۸. کتاب «تاریخ بیهقی» از آثار تاریخ‌نگاری کدام سلسله می‌باشد؟
 (متن صفحه‌ی ۶ و ۷ کتاب درسی)
 ① سلجوقیان   ② سامانیان   ③ خوارزمشاهیان   ④ غزنویان
۴۹. کتاب «عالم آرای عباسی» تألیف ... در تاریخ ... می‌باشد.
 (متن صفحه‌ی ۷ کتاب درسی)
 ① اسکندربیک ترکان - صفویان   ② اسکندربیک ترکان - تیموریان
 ③ شیخ فضل الله همدانی - صفویان   ④ شیخ فضل الله همدانی - تیموریان
۵۰. کتاب «عجائب المقدور فی نوائب تیمور» چه نوع تاریخ‌نگاری است و اثر کیست؟
 (متن صفحه‌ی ۷ کتاب درسی)
 ① تاریخ‌نگاری سلسله‌ای - ابن عربشاه   ② تاریخ‌نگاری سلسله‌ای - امینی هروی
 ③ تک‌نگاری - ابن عربشاه   ④ تک‌نگاری - امینی هروی
۵۱. کتاب «فتوحات شاهی» اثر ... درباره‌ی ... می‌باشد.
 (متن صفحه‌ی ۷ کتاب درسی)
 ① ابن عربشاه - شاه اسماعیل   ② امینی هروی - شاه اسماعیل
 ③ ابن عربشاه - تیمور   ④ ابن عربشاه - تیمور
۵۲. کدام یک از سبک‌های تاریخ‌نگاری از دوره مغولان رایج شد؟
 (متن صفحه‌ی ۸ کتاب درسی)
 ① تاریخ عمومی   ② تاریخ منظوم   ③ تاریخ‌نگاری سلسله‌ای   ④ تک‌نگاری
۵۳. ظفرنامه اثر ... از نوع تاریخ‌های ... می‌باشد.
 (متن صفحه‌ی ۸ کتاب درسی)
 ① حمدالله مستوفی - منظوم   ② حمد الله مستوفی - تک‌نگاری
 ③ قاسمی حسینی - منظوم   ④ قاسمی حسینی - تک‌نگاری
۵۴. کدام یک از منظومه‌های تاریخی اثر «قاسمی حسینی گنابادی» است؟
 (متن صفحه‌ی ۸ کتاب درسی)
 ① ظفرنامه   ② فتوحات شاهی   ③ فارس‌نامه   ④ شاه اسماعیل‌نامه
۵۵. همه موارد زیر از منظومه‌های تاریخی هستند به جز موارد گزینیه‌ی ...
 (متن صفحه‌ی ۸ کتاب درسی)
 ① فارس‌نامه   ② شاهنامه   ③ شاه اسماعیل‌نامه   ④ ظفرنامه

۵۶. کدام یک از منابع زیر اطلاعات مفیدی از زندگانی اجتماعی مردم ایران ارائه می‌کنند؟
 ① بناهای تاریخی ② سفرنامه ③ تاریخ عمومی ④ آثار شفاهی (متن صفحه‌ی ۸ کتاب درسی)
۵۷. سفرنامه‌های «شاردن» و «پیترو دل‌واله» مربوط به چه عصری می‌باشد؟
 ① افشاریه ② قاجاریه ③ زندیه ④ صفویه (متن صفحه‌ی ۸ کتاب درسی)
۵۸. معروف‌ترین و مهم‌ترین دایرةالمعارف جغرافیایی چه نام دارد و اثر کیست؟
 ① المسالک و الممالک - ابن خردادبه ② المسالک و الممالک - یاقوت حموی
 ③ معجم البلدان - یاقوت حموی ④ معجم البلدان - ابن خردادبه (متن صفحه‌ی ۱۰ کتاب درسی)
۵۹. کتاب «احسن التقاسیم فی معرفه الاقالیم» اثر کیست و چه نوع منبعی می‌باشد؟
 ① مقدسی - ادبیات و متون ادبی ② ابن حوقل - ادبیات و متون ادبی
 ③ ابن حوقل - نوشته‌های جغرافیایی ④ مقدسی - نوشته‌های جغرافیایی (متن صفحه‌ی ۱۰ کتاب درسی)
۶۰. کدام نوشته جغرافیایی اثر «ابن حوقل» می‌باشد؟
 ① صورة الارض ② المسالک و الممالک
 ③ حدود العالم من المشرق الی مغرب ④ معجم البلدان (متن صفحه‌ی ۱۰ کتاب درسی)
۶۱. کدام اثر مستقیماً اوضاع سیاسی و اجتماعی زمانه را مورد انتقاد قرار می‌دهد؟
 ① معجم البلدان ② قابوسنامه ③ نامه اهل خراسان ④ تاریخ بیهقی (متن صفحه‌ی ۱۰ کتاب درسی)
۶۲. کدام گزینه درباره سایر نوشته‌های تاریخی نادرست است؟
 ① موارد غیرنوشتاری تاریخ شامل طبقات، انساب و فرهنگ نامه‌های زندگی‌نامه‌ای نیز می‌شود.
 ② فرمان‌ها، معاهدات سیاسی، اسناد اقتصادی و نامه‌ها از منابع و مراجع مهم تاریخی محسوب می‌شوند.
 ③ گاه‌شماری و متون اخلاقی و تألیفات علمی در موضوع مطالعات مورخان قرار می‌گیرد.
 ④ سکه‌ها و اطلاعات پشت و روی آن‌ها مورد توجه و مطالعه مورخان است. (متن صفحه‌ی ۱۱ و ۱۲ کتاب درسی)
۶۳. کتاب «الطبقات الکبری» و «قابوسنامه» به ترتیب اثر کیست؟
 ① ابن ابی اصیبه - ابن خردادبه ② خطیب بغدادی - بلاذری
 ③ ابن سعد کاتب واقدی - عنصرالمعالی ④ بلاذری - کاتب واقدی (متن صفحه‌ی ۱۲ کتاب درسی)
۶۴. کدام یک از آثار زیر توسط «ابن ابی اصیبه» نگارش شده است؟
 ① عیون الانباء فی طبقات الاطباء ② انساب الاشراف
 ③ تاریخ بغداد ④ الطبقات الکبری (متن صفحه‌ی ۱۲ کتاب درسی)
۶۵. کدام گزینه در ارتباط با «فارسانامه» و «تاریخ رویان» درست است؟
 ① هر دو مربوط به دوره غزنویان است. ② هر دو مربوط به تاریخ محلی است.
 ③ هر دو مربوط به دوره صفویه است. ④ هر دو مربوط به تاریخ نگاری سلسله‌ای است. (متن صفحه‌ی ۶ کتاب درسی)
۶۶. آثار کدام گزینه به ترتیب مربوط به تاریخ‌های محلی و سلسله‌ای می‌باشد؟
 ① تاریخ طبرستان - تاریخ خراسان - تاریخ فارس - تاریخ گیلان - تاریخ کرمان - تاریخ سیستان - تاریخ بلخ - تاریخ نیشابور - تاریخ مرو - تاریخ بخارا - تاریخ خوارزم - تاریخ بلخ - تاریخ نیشابور - تاریخ مرو - تاریخ بخارا - تاریخ خوارزم (تصویر صفحه‌ی ۶ و ۷ کتاب درسی)

روش پژوهش در تاریخ؛ بررسی و سنجش اعتبارش و مدارک

درخت دانش

با درخت دانش، گام به گام پیشرفت خود را ارزیابی کنید.

گام اول: میزان تسلط خود را با رنگ مشخص کنید.
آبی: مسلط
سبز: نسبتاً مسلط
زرد: مسلط نیستیم.
گام‌های بعدی: اگر در گام اول به آن مبحث مسلط نیستید و دانش خود را در حد رنگ زرد ارزیابی کردید، در نوبت‌های بعدی مطالعه و تمرین، در صورتی که پیشرفت کردید می‌توانید خانه‌های سبز یا آبی را رنگ کنید.

روش پژوهش در تاریخ

- مجموع پرسش‌ها: ۵۱
- ۲۷ پرسش چهارگزینه‌ای
- شامل پرسش‌های طراحی شده و تکمیل و مرتبط با متن
- ۲۴ پرسش تشریحی
- شامل پرسش‌های طراحی شده و ویژه‌ی مدرس
- ۴ مفهوم کلیدی
- ۲ موضوع

آبی سبز زرد

۱- معیارهای سنجش اعتبار یک خبر تاریخی ۱۸ پرسش شناسنامه‌دار

الف) سنجش اعتبار و نقد روایت‌کننده

ب) سنجش اعتبار و نقد و بررسی گزارش‌ها و منابع تاریخی

۱- مطابقت عقل

۲- مقایسه و تطبیق با سایر منابع و شواهد

۳- مطابقت با نتایج تحقیقات

۴- سنجش گزارش‌ها براساس زمان و مکان

۵- اعتبارسنجی با تکیه بر دستاوردهای علوم تجربی

۶- اعتبارسنجی به کمک دستاوردهای سایر علوم انسانی

آبی سبز زرد

۲- انواع روش‌های تاریخ‌نگاری ۳۳ پرسش شناسنامه‌دار

الف) روایی

ب) ترکیبی

ج) تحلیلی

۴ مفهوم کلیدی

روش پژوهش در تاریخ؛ بررسی
وسنجش اعتبار شواهد و مدارک

اعتبارسنجی شواهد و مدارک تاریخی - معیارهای سنجش اعتبار منابع - تعیین اصالت و تقد اخبار
تاریخی - روشهای تاریخنگاری

اهداف کلی درس

انتظار می‌رود در پایان درس دانش‌آموزان بتوانند توانایی‌های زیر را به دست آورند:

- ❖ با شیوه‌های سنجش اعتبار شواهد و مدارک تاریخی آشنا شوند.
- ❖ اصول مقدماتی روش‌های اعتبارسنجی را بدانند.
- ❖ انواع روش‌های تاریخنگاری را بشناسند.

درس‌نامه

۱ - معیارهای سنجش اعتبار یک خبر تاریخی

بررسی موضوعاتی نظیر:

- ۱- ویژگی‌های هویتی روایت‌کننده خبر
- ۲- محل تولد و زندگی
- ۳- گرایش‌های فکری و مذهبی - سیاسی
- ۴- جایگاه علمی وی
- ۵- علائق و انگیزه‌های راوی
- ۶- فاصله زمان و مکان نقل‌کننده خبر
- ۷- بیان دیده‌ها و شنیده‌های راوی به‌طور مستقیم

(الف) سنجش اعتبار و نقد روایت‌کننده

۱- مطابقت عقل

- ۲- مقایسه و تطبیق با سایر منابع و شواهد
- ۳- مطابقت با نتایج تحقیقات باستان‌شناسی
- ۴- سنجش گزارش‌ها براساس زمان و مکان
- ۵- اعتبارسنجی باتکیه بر دستاوردهای علوم تجربی
- ۶- اعتبارسنجی به کمک دستاوردهای دیگر علوم انسانی

(ب) سنجش اعتبار و نقد و بررسی گزارش‌ها و منابع تاریخی

نکات مهم معیارهای سنجش اعتبار و نقل اصل خبر و منابع تاریخی:

❖ ۱- مطابقت عقلی:

بررسی مغایرت یا عدم مغایرت با عقل، از مهم‌ترین و مؤثرترین معیار سنجش درستی یا نادرستی یک خبر یا گزارش تاریخی است. کسانی که برای سنجش درستی و نادرستی بر عقل تأکید می‌کنند، یعقوبی، مقدسی، ابن مسکویه، بیهقی، ابن اسفندیار هستند.

❖ ۲- مقایسه و تطبیق با سایر منابع و شواهد:

مورخان مسلمان برای تعیین اصالت یک خبر آن را با قرآن و احادیث نقل شده از پیامبر تطبیق می‌دادند. نمونه آن را در کتاب‌های تاریخی، نسب‌نامه‌ها، سفرنامه‌ها و ... می‌توان دید.

❖ ۳- نتایج تحقیقات باستان‌شناسی:

امروزه مطالعه و پیشرفت باستان‌شناسی اخبار کتب قدیمی گذشته را رد یا تأیید کرده است. پیشرفت ابزار و فنون مدرن پیشرفته به گسترش دانش باستان‌شناسی منجر شده است. توجه به مندرجات پشت و روی سکه اطلاعات مفیدی به دست آورده است.

❖ ۴- سنجش گزارش‌ها براساس زمان و مکان:

زمان و مکان دو رکن مهم یک رویداد تاریخی هستند.

❖ ۵- اعتبار سنجی با تکیه بر دستاوردهای علوم تجربی

❖ ۶- اعتبار سنجی به کمک دستاوردهای سایر علوم انسانی:

پژوهش‌های سایر علوم نظیر زبان‌شناسی، دیرینه‌شناسی، نشانه‌شناسی، نسخه‌شناسی، بوم‌شناسی و ... به مورخان برای تعیین اصالت اخبار و منابع تاریخی کمک می‌کنند.

امروزه بهره‌برداری از نتایج و آثار مطالعات بین رشته‌ای در جهان رو به افزایش است.

۲- انواع روش‌های تاریخ‌نگاری

۱- تاریخ‌نگاری روایی AE مورخ تنها روایت‌کننده است بدون هیچ دخل و تصرفی در نگارش آن

۲- تاریخ‌نگاری ترکیبی AE مورخ با بررسی در همه روایت‌ها خود خبر را گزینش و انتخاب می‌کند.

۳- تاریخ‌نگاری تحلیلی AE مورخ ضمن ارائه و جمع‌بندی ترکیبی خود نیز به بررسی علت و عوامل ظهور رویداد می‌پردازد.

۱- روش سالشماری AE مرتب کردن حوادث براساس ترتیب زمانی

دسته‌بندی تاریخ براساس سالشماری و موضوع

۲- موضوع محوری AE سال محور و اساس نگارش نیست بلکه یک موضوع و یک

حادثه محور تاریخ‌نگاری است. (کتاب الکامل نوشته ابن اثیر)

نکات مهم برجسته‌ترین افراد در انواع تاریخ‌نگاری:

❖ برجسته‌ترین چهره‌های تاریخ‌نگاری روایی؛ محمدبن جریر طبری

بلاذری (قرن سوم - صاحب کتاب فتوح البلدان)

❖ برجسته‌ترین چهره‌های تاریخ‌نگاری ترکیبی

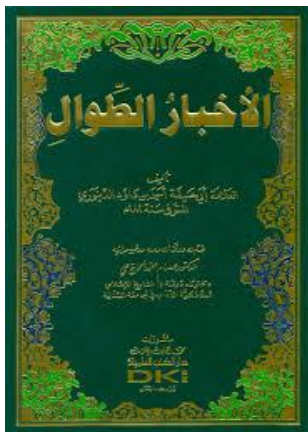
دینوری (صاحب کتاب اخبار الطوال)

ابوعلی مسکویه (مؤلف کتاب تجارت الامم)

❖ برجسته‌ترین چهره‌های تاریخ‌نگاری تحلیلی

مسعودی (مروج الذهب و بیهقی)

فراتر از کتاب

آخبار الطوال کتابی نوشته ابوحنیفه دینوری، شامل رویدادهای اجتماعی، نظامی و سیاسی ایران، به ویژه در ابتدای سده ۲ و سده ۳ق است.

کتاب اخبار الطوال را می‌توان به سه بخش تقسیم کرد:

بخش نخست شامل مطالبی در مورد آدم و فرزندان او و پیامبرانی همچون ادریس، نوح، هود، ابراهیم و اسماعیل و بنی‌اسرائیل و پادشاهی داوود و سلیمان تا پیدایش عیسی است.

بخش دوم که آمیخته با بخش اول است و جداگانه ترتیب نشده است، شامل سرگذشت پادشاهان ایران، روم و یمن می‌باشد و از جمشید و پیروزی ضحاک (بیور اسب) بر او و منوچهر، کیقباد، گشتاسب، بهمن، دارا، اسکندر و ملوک الطوائف و سپس ساسانیان تا فروپاشی ایشان سخن گفته است. او به برخی رویدادهای جنبی مانند خروج بهرام چوبین، بلقیس ملکه سبا و نمرود اشاره کرده است.

بخش تاریخ اسلام که با پیکارهای اعراب و ایرانیان در دوره خلافت عمر آغاز و به پایان خلافت معتمد (۲۲۷ق) ختم می‌شود.

ردیف	«سوالات»	نمره						
الف)	<p>جمله‌های درست یا نادرست را مشخص کنید.</p> <p>۶۷. در مرحله سنجش اعتبار روایت‌کننده مورخان موضوعاتی مانند گرایش فکری، مذهبی، سیاسی و جایگاه علمی روایت‌کننده را بررسی می‌کنند. (متن صفحه‌ی ۱۴ کتاب درسی)</p> <p>۶۸. کتاب فتوح البلدان نوشته بلاذری از نمونه‌های برجسته روش تاریخ‌نگاری روایی است. (متن صفحه‌ی ۱۷ کتاب درسی)</p> <p>۶۹. در تاریخ‌نگاری موضوعی، سال محور و اساس نگارش تاریخ است. (متن صفحه‌ی ۱۸ کتاب درسی)</p> <p>۷۰. تاریخ‌نگاری روایی برای ثبت و ضبط سخنان و سیره پیامبر و صحابه ایشان به کار گرفته شد. (متن صفحه‌ی ۱۷ کتاب درسی)</p>	۱						
ب)	<p>جایهای خالی عبارت‌های زیر را با کلمات مناسب پر کنید.</p> <p>۷۱. یکی از مهم‌ترین رسالت‌های مورخان دستیابی به ... و ... است. (مقدمه صفحه‌ی ۱۳ کتاب درسی)</p> <p>۷۲. مورخان برای تعیین اصالت ... یک رویداد تاریخی ... را به کار می‌گرفتند. (متن صفحه‌ی ۱۳ کتاب درسی)</p> <p>۷۳. نقد یک خبر تاریخی در حقیقت همان ... و ... محسوب می‌شود. (متن صفحه‌ی ۱۴ کتاب درسی)</p> <p>۷۴. مورخان مغایرت یک روایت و منبع تاریخی را با ... دلیل بر بطلان و نادرستی آن می‌دانند. (متن صفحه‌ی ۱۵ کتاب درسی)</p> <p>۷۵. هیچ رویدادی بدون ... ، یک رویداد تاریخی محسوب نمی‌شود. (متن صفحه‌ی ۱۶ کتاب درسی)</p>	۲/۵						
پ)	<p>عبارت صحیح را از جدول سمت راست انتخاب و به جدول سمت چپ متصل کنید. (صفحه‌های ۱۴، ۱۵ و ۱۷)</p> <table border="1" style="width: 100%;"> <tr> <td style="width: 30%; text-align: center;">الف) بلاذری</td> <td rowspan="5" style="width: 70%;"> <p>۷۶. مغایرت روایت و منبع تاریخی با عقل را دلیل بر بطلان و نادرستی آن می‌دانست.</p> <p>۷۷. به بررسی و مطابقت یا عدم مطابقت گزارش‌های تاریخی با عقل معتقد بود.</p> <p>۷۸. چهره‌ی برجسته‌ی تاریخ‌نگاری روایی</p> <p>۷۹. برجسته‌ترین چهره تاریخ‌نگاری ترکیبی</p> </td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">ب) گردیزی</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">پ) ابن اسفندیار</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">ت) یعقوبی</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">ث) محمدبن جریر طبری</td> </tr> </table>	الف) بلاذری	<p>۷۶. مغایرت روایت و منبع تاریخی با عقل را دلیل بر بطلان و نادرستی آن می‌دانست.</p> <p>۷۷. به بررسی و مطابقت یا عدم مطابقت گزارش‌های تاریخی با عقل معتقد بود.</p> <p>۷۸. چهره‌ی برجسته‌ی تاریخ‌نگاری روایی</p> <p>۷۹. برجسته‌ترین چهره تاریخ‌نگاری ترکیبی</p>	ب) گردیزی	پ) ابن اسفندیار	ت) یعقوبی	ث) محمدبن جریر طبری	۱
الف) بلاذری	<p>۷۶. مغایرت روایت و منبع تاریخی با عقل را دلیل بر بطلان و نادرستی آن می‌دانست.</p> <p>۷۷. به بررسی و مطابقت یا عدم مطابقت گزارش‌های تاریخی با عقل معتقد بود.</p> <p>۷۸. چهره‌ی برجسته‌ی تاریخ‌نگاری روایی</p> <p>۷۹. برجسته‌ترین چهره تاریخ‌نگاری ترکیبی</p>							
ب) گردیزی								
پ) ابن اسفندیار								
ت) یعقوبی								
ث) محمدبن جریر طبری								

ردیف	«سؤالات»	نمره
ت)	به سؤالات زیر پاسخ دهید.	
	۸۰. چه معیارهایی در سنجش اعتبار یک خبر تاریخی، مورخ را یاری می‌کند؟ (متن صفحه‌ی ۱۴ و ۱۵ کتاب درسی)	
	۸۱. تاریخ‌نگاری روایی و تاریخ‌نگاری تحلیلی را با هم مقایسه کنید. (متن صفحه‌ی ۱۷ و ۱۸ کتاب درسی)	
	۸۲. در روش موضوعی، محور و اساس نگارش تاریخ چیست؟ (متن صفحه‌ی ۱۸ کتاب درسی)	
	۸۳. یکی از مسائلی که مورخان در نقد روایت‌کننده خبر مورد توجه قرار می‌دهند، کدام است؟ (متن صفحه‌ی ۱۴ کتاب درسی)	
	۸۴. چرا در سنجش اعتبار و نقد اصل خبر و منابع تاریخی، معیار مطابقت با عقل در نظر گرفته شده است؟ (متن صفحه‌ی ۱۵ کتاب درسی)	
۱۵/۵	۸۵. تاریخ‌نگاری روایی چه مراحل را سپری کرد؟ (متن صفحه‌ی ۱۷ کتاب درسی)	
	۸۶. معیار سنجش گزارش‌ها براساس زمان و مکان را شرح دهید. (متن صفحه‌ی ۱۶ کتاب درسی)	
	۸۷. مطالعات باستان‌شناسی در سال‌های اخیر چه نتایج و دستاوردهای داشته است؟ (متن صفحه‌ی ۱۶ کتاب درسی)	
	۸۸. مورخان با تکیه بر دستاوردهای علوم تجربی چگونه به درک تاریخی نایل شوند؟ (متن صفحه‌ی ۱۶ کتاب درسی)	
	۸۹. مورخان در دوران اسلامی، گزارش‌های خود را بر چه اساسی تنظیم می‌کردند؟ (متن صفحه‌ی ۱۸ کتاب درسی)	
	۹۰. روند تکامل تاریخ‌نگاری روایی را شرح دهید. (متن صفحه‌ی ۱۷ کتاب درسی)	
	جمع کل	۲۰

معیارهای سنجش اعتبار یک خبر تاریخی

۹۱. مورخان در نقد روایت‌کننده خبر چه مسئله‌ای را مورد توجه قرار می‌دهند؟
 ① علایق و انگیزه‌های راوی را در بیان یک خبر
 ② گرایش‌های فکری و مذهبی، سیاسی و جایگاه علمی راوی
 ③ فاصله زمانی و مکانی نقل‌کننده خبر با اصل خبر
 ④ به‌کارگیری روش‌ها و فنون در دیگر علوم برای اعتبارسنجی خبر
 (متن صفحه‌ی ۱۴ کتاب درسی)
۹۲. اعتبارسنجی و بررسی اصالت خبر به چند گونه صورت می‌گیرد؟
 ① مطابقت اخبار با مستندات آثار تاریخی - اتفاق نظر جمعی از مورخان در مورد یک منبع یا خبر
 ② سنجش اعتبار و نقد اصل خبر و منابع تاریخی - مقایسه و تطبیق با سایر منابع و شواهد
 ③ سنجش اعتبار و نقد روایت‌کننده - مقایسه و تطبیق با سایر منابع و شواهد
 ④ سنجش اعتبار و نقد روایت‌کننده - سنجش اعتبار و نقد اصل خبر و منابع تاریخی
 (متن صفحه‌ی ۱۴ و ۱۵ کتاب درسی)
۹۳. همه موارد زیر در مورد سنجش اعتبار و نقد روایت‌کننده درست است؛ به جز ...
 ① ویژگی‌های هویتی روایت‌کننده خبر
 ② علائق و انگیزه‌های راوی
 ③ بررسی مغایرت و عدم مغایرت یک خبر با عقل
 ④ فاصله زمانی و مکانی نقل‌کننده خبر با اصل خبر
 (متن صفحه‌ی ۱۴ کتاب درسی)
۹۴. یعقوبی، مقدسی، ابن مسکویه و بیهقی مغایرت یک روایت و منبع تاریخی با چه عاملی را دلیل بر بطلان و نادرستی آن می‌دانستند؟
 ① عقل
 ② با سایر منابع و شواهد
 ③ مستندات آثار تاریخی
 ④ فاصله زمانی با خبر
 (متن صفحه‌ی ۱۵ کتاب درسی)

انواع روش‌های تاریخ‌نگاری

۹۵. عبارت زیر کدام روش از تاریخ‌نگاری را بیان می‌کند؟
 «تاریخ‌نگاران هیچ‌گونه دخل و تصرفی در روایت‌ها نمی‌کردند و عیناً آن‌ها را ذکر می‌کردند.»
 ① تاریخ‌نگاری ترکیبی
 ② تاریخ‌نگاری روایی
 ③ تاریخ‌نگاری تحلیلی
 ④ تاریخ‌نگاری موضوع محور
 (متن صفحه‌ی ۱۷ کتاب درسی)
۹۶. کدام گزینه درست است؟
 ① کتاب تجارب الامم از ابوعلی مسکویه نمونه تاریخ‌نگاری روایی است.
 ② کتاب‌های تاریخ بیهقی ابوالفضل بیهقی و مروج الذهب مسعودی نمونه تاریخ‌نگاری تحلیلی است.
 ③ فتوح البلدان از بلاذری و اخبار الطوال از دینوری به سبک تاریخ‌نگاری روایی نگاشته شده است.
 ④ تاریخ طبری از محمدبن جریر طبری نمونه‌ای از تاریخ‌نگاری با تکیه بر روش موضوع محور است.
 (متن صفحه‌ی ۱۸ کتاب درسی)
۹۷. اساس نگارش تاریخ، در روش موضوعی چیست؟
 ① ترتیب حوادث بر اساس زمان وقوع آن
 ② موضوع و یک حادثه محور تاریخ‌نگاری است.
 ③ بررسی علل و عوامل یک حادثه
 ④ تعیین صحت و سقم یک حادثه
 (متن صفحه‌ی ۱۷ کتاب درسی)
۹۸. عبارت زیر از معایب کدام روش تاریخ‌نگاری است؟
 «نویسندگان به دور از هر گونه نقد و انتقاد، هیچ نظری درباره‌ی درستی و نادرستی خبر ارائه نمی‌دادند.»
 ① تاریخ‌نگاری روایی
 ② تاریخ‌نگاری تحلیلی
 ③ تاریخ‌نگاری بر اساس سال شماری
 ④ تاریخ‌نگاران بعدی با مجموعه اخبار گوناگون مواجه می‌شوند.
 (متن صفحه‌ی ۱۷ کتاب درسی)
۹۹. کدام گزینه از ویژگی‌های تاریخ‌نگاری ترکیبی است؟
 ① تاریخ‌نگار هیچ‌گونه دخل و تصرفی در روایت‌ها نمی‌کرد.
 ② تاریخ‌نگار به بررسی علل و عوامل ظهور آن حادثه می‌پرداخت.
 ③ تاریخ‌نگار ناچار به گزینش و انتخاب است.
 ④ تاریخ‌نگاران بعدی با مجموعه اخبار گوناگون مواجه می‌شوند.
 (متن صفحه‌ی ۱۷ کتاب درسی)
۱۰۰. همه موارد زیر از انواع روش‌های تاریخ‌نگاری می‌باشد؛ به جز ...
 ① تاریخ‌نگاری روایی
 ② تاریخ‌نگاری ترکیبی
 ③ تاریخ‌نگاری تحلیلی
 ④ تاریخ‌نگاری سلسله‌ای
 (متن صفحه‌ی ۱۷ کتاب درسی)
۱۰۱. در تاریخ‌نگاری ... شخص مورخ روایت‌های مختلف و متعددی را درباره یک موضوع واحد با ذکر اسناد ذکر می‌کند.
 ① روایی
 ② ترکیبی
 ③ تحلیلی
 ④ سلسله‌ای
 (متن صفحه‌ی ۱۷ کتاب درسی)

۱۰۲. مهم‌ترین ویژگی تاریخ‌نگاری روایی چیست؟
 ① اتفاق نظر جمعی داشتن مورخان
 ② عدم دخل و تصرف در روایت‌ها
 ③ عدم مغایرت با عقل
 ④ ناظر و شاهد بودن راوی
۱۰۳. کدام مورخ از برجسته‌ترین چهره‌های تاریخ‌نگاری روایی می‌باشد؟
 ① طبری
 ② بلاذری
 ③ دینوری
 ④ بیهقی
۱۰۴. عیب کدام روش تاریخ‌نگاری این است که هیچ نظری درباره‌ی درستی و نادرستی خبر ارائه نمی‌داند؟
 (متن صفحه‌ی ۱۷ کتاب درسی)
 ① تاریخ‌نگاری ترکیبی
 ② تاریخ‌نگاری سلسله‌ای
 ③ تاریخ‌نگاری تحلیلی
 ④ تاریخ‌نگاری روایی
۱۰۵. در کدام روش تاریخ‌نگاری مورخ ناچار به گزینش و انتخاب است؟
 (متن صفحه‌ی ۱۷ کتاب درسی)
 ① تاریخ‌نگاری ترکیبی
 ② تاریخ‌نگاری سلسله‌ای
 ③ تاریخ‌نگاری تحلیلی
 ④ تاریخ‌نگاری روایی
۱۰۶. نوعی از تاریخ‌نگاری که از اواخر قرن سوم هجری متداول گردید کدام است؟
 (متن صفحه‌ی ۱۷ کتاب درسی)
 ① تاریخ‌نگاری سلسله‌ای
 ② تاریخ‌نگاری تحلیلی
 ③ تاریخ‌نگاری ترکیبی
 ④ تاریخ‌نگاری روایی
۱۰۷. کدام مورخان از برجسته‌ترین چهره‌های سبک تاریخ‌نگاری ترکیبی بودند؟
 (متن صفحه‌ی ۱۷ کتاب درسی)
 ① بلاذری و دینوری
 ② بیهقی و مسعودی
 ③ مسکویه و طبری
 ④ یعقوبی و مقدسی
۱۰۸. کتاب تاریخ «فتوح البلدان» اثر کیست و مربوط به کدام نوع تاریخ‌نگاری است؟
 (متن صفحه‌ی ۱۷ کتاب درسی)
 ① دینوری - ترکیبی
 ② بلاذری - ترکیبی
 ③ ابوعلی مسکویه - تحلیلی
 ④ مسعودی - روایی
۱۰۹. کدام کتاب اثر «دینوری» می‌باشد؟
 (متن صفحه‌ی ۱۷ کتاب درسی)
 ① فتوح البلدان
 ② تجارب‌الامم
 ③ اخبار الطوال
 ④ مروج‌الذهب
۱۱۰. در کدام روش تاریخ‌نگاری، مورخ به بررسی و تبیین علل و عوامل ظهور آن حادثه می‌پردازد؟
 (متن صفحه‌ی ۱۸ کتاب درسی)
 ① تاریخ‌نگاری روایی
 ② تاریخ‌نگاری ترکیبی
 ③ تاریخ‌نگاری سلسله‌ای
 ④ تاریخ‌نگاری تحلیلی
۱۱۱. همه موارد زیر از جمله مورخانی هستند که تاریخ‌نگاری تحلیلی را انجام می‌دادند؛ به جز ...
 (متن صفحه‌ی ۱۸ کتاب درسی)
 ① طبری
 ② مسعودی
 ③ بیهقی
 ④ ابوعلی مسکویه
۱۱۲. کتاب «تجارب‌الامم» و «مروج‌الذهب» به ترتیب از آثار چه کسانی می‌باشند؟
 (متن صفحه‌ی ۱۸ کتاب درسی)
 ① بلاذری - دینوری
 ② ابوعلی مسکویه - مسعودی
 ③ ابوعلی مسکویه - دینوری
 ④ مسعودی - بلاذری
۱۱۳. کدام یک از آثار زیر بر اساس تاریخ‌نگاری تحلیلی نگارش نشده است؟
 (متن صفحه‌ی ۱۸ کتاب درسی)
 ① تجارب‌الامم
 ② تاریخ بیهقی
 ③ تاریخ طبری
 ④ مروج‌الذهب
۱۱۴. کدام کتاب تاریخ‌نگاری بر اساس موضوع محوری است؟
 (متن صفحه‌ی ۱۸ کتاب درسی)
 ① الكامل
 ② تجارب‌الامم
 ③ فتوح البلدان
 ④ اخبار الطوال
۱۱۵. مورخان اسلامی و ایرانی در ارائه داده‌های تاریخی و گزارش‌های خود از چه روش‌هایی برای دسته‌بندی تاریخ استفاده می‌کنند؟
 (متن صفحه‌ی ۱۸ کتاب درسی)
 ① روزشماری و سال محوری
 ② سالشماری و موضوع محوری
 ③ سال محوری و گاهشماری
 ④ سالشماری و گاهشماری
۱۱۶. کدام یک از گزینه‌های زیر درست است؟
 (ترکیبی)
 ① برجسته‌ترین نمونه سبک تاریخ‌نگاری ترکیبی کتاب فتوح البلدان نوشته بلاذری است.
 ② برجسته‌ترین نمونه سبک تاریخ‌نگاری روایی کتاب تجارب‌الامم نوشته ابوعلی مسکویه است.
 ③ مهم‌ترین نمونه روش تاریخ‌نگاری تحلیلی کتاب تاریخ طبری نوشته محمدبن جریر طبری است.
 ④ بهترین نمونه روش سالشماری و موضوع محوری کتاب تاریخ بیهقی نوشته ابوالفضل بیهقی است.
۱۱۷. کدام گزینه از امتیازات تاریخ‌نگاری روایی است؟
 (متن صفحه‌ی ۱۷ کتاب درسی)
 ① مورخان به دور از هرگونه نقد و انتقاد، هیچ نظری درباره‌ی درستی و نادرستی خبر ارائه نمی‌دادند.
 ② مورخ بعدی با مجموعه‌ای از اخبار گوناگون، درباره یک موضوع روبه‌رو است و با استناد به اسناد قضاوت می‌کند.
 ③ از بیان سلسله اسناد و اخبار گوناگون خودداری می‌کند و برخی جنبه‌های حادثه از چشم او دور می‌ماند.
 ④ مورخ هیچ‌گونه دخل و تصرفی در روایت‌ها نمی‌کند و عیناً آن‌ها را ذکر می‌کند.

با درخت دانش، گام به گام پیشرفت خود را ارزیابی کنید.

گام اول: میزان تسلط خود را با رنگ مشخص کنید.
آبی: مسلطم
سبز: نسبتاً مسلطم
زرد: مسلط نیستم.
گام های بعدی: اگر در گام اول به آن مبحث مسلط نیستید و دانش خود را در حد رنگ زرد ارزیابی کردید، در نوبت های بعدی مطالعه و تمرین، در صورتی که پیشرفت کردید می توانید خانه های سبز یا آبی را رنگ کنید.

اسلام در مکه

● مجموع پرسش ها: ۶۶

● ۳۳ پرسش چهارگزینه ای

شاهل پرسش های طراحی شده و مکمل و مرتبط با متن

● ۳۳ پرسش تشریحی

شاهل پرسش های طراحی شده و ویژه ای مدارس

● ۵ مفهوم کلیدی

● ۲ تعداد موضوع

۱- شبه جزیره عربستان در آستانه ای اسلام ۳۶ پرسش شناسنامه دار

آبی سبز زرد

الف) پیشینه تمدنی

ب) نظام اجتماعی و سیاسی

ج) اقتصاد و معیشت

د) علم و فرهنگ

ح) دین و اعتقادات

۲- بعثت حضرت محمد (ص) و دعوت به اسلام ۳۰ پرسش شناسنامه دار

آبی سبز زرد

الف) دعوت خاص و محدود

ب) دعوت عمومی و عکس العمل سران قریش

ج) در اندیشه پایگاهی جدید برای اسلام

۵ مفهوم کلیدی

شبه جزیره عربستان - جاهلیت - زندگانی محمد بن عبدالله - ظهور و گسترش اسلام - دشمنی با اسلام

اسلام در مکه

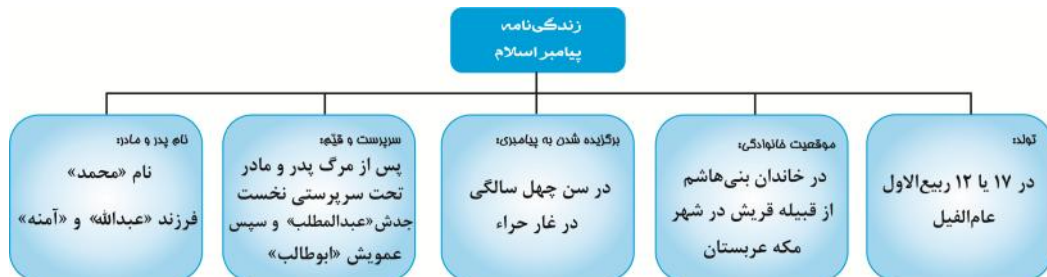
اهداف کلی درس

انتظار می‌رود در پایان درس دانش‌آموزان بتوانند توانایی‌های زیر را به دست آورند:

- ❖ با زندگانی پیامبر (ص) آشنا شوند.
- ❖ موقعیت جغرافیایی شبه جزیره عربستان را بشناسند.
- ❖ اوضاع اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی عربستان را تحلیل کنند.
- ❖ با دوران بعثت پیامبر (ص) آشنا شوند.
- ❖ انگیزه و هدف مخالفان و دشمنان اسلام را تحلیل و تفسیر کنند.

درس‌نامه

اسلام در مکه

۱ - شبه جزیره عربستان در آستانه ظهور اسلام

۱- مطالعات و کاوش‌های باستان‌شناسی در سده‌های ۱۹ و ۲۰ م. بیانگر این است که در سرزمین یمن واقع در جنوب شبه جزیره عربستان فرهنگ و تمدن مهمی وجود داشته است.

۲- بعدها با سقوط و انحطاط تمدن باستانی در این منطقه عده زیادی به دیگر نواحی شبه جزیره مهاجرت کردند.

(الف) پیشینه تمدنی

- ۱- شبه جزیره عربستان را قبیله‌ها و طایفه‌های گوناگونی تشکیل می‌دادند که بر پایه نسب‌نامه‌ها به دو دسته **قطانی** (جنوبی) و **عدنایی** (شمالی) تقسیم می‌شدند.
- ۲- در سرتاسر آن **زندگی چادرنشینی و نظام قبیله‌ای** رواج داشت.
- ۳- **قبیله**، یک واحد اجتماعی و سیاسی مستقل به حساب می‌آید که دارای نیای مشترک بودند و با یکدیگر **پیوند خونی** داشتند.

پ) نظام اجتماعی و سیاسی

نکات مهم نظام اجتماعی و سیاسی:

- ❖ شاخص‌ترین سنن و ارزش‌های نظام قبیله‌ای:
- ❖ افتخار به حسب و نسب
- ❖ احترام به روابط خونی و خویشاوندی
- ❖ اطاعت بی چون و چرا از رئیس یا شیخ قبیله
- ❖ پشتیبانی بی قید و شرط از هم‌قبیلگان در هر شرایطی
- ❖ وابستگی شدید اعراب به قبیله خود، موجب بوجود آمدن **تعصب** یا **عصبیت قبیله‌ای** شد.
- ❖ نقش عصبیت قبیله‌ای در **بروز جنگ‌ها و درگیری‌های خونین پدیداری** در عربستان بسیار زیاد است.
- ❖ **مقام و منزلت پایین زن در نظام اجتماعی عربستان**: داشتن فرزند پسر در جامعه‌ای که ارزش به قوت بازو و نیروی جنگاوری بود، افتخار محسوب می‌شد.
- ❖ مردان به **پدران** خود افتخار می‌کردند نه به **مادران**.
- ❖ پیش از ظهور اسلام، قبایل در عربستان **پراکنده** بودند و حکومتی **متمرکز و قدرتمند** وجود نداشت.
- ❖ اداره کعبه و تجارت با سرزمین‌های دور و نزدیک قبیله قریش به منزله حکومت پایدار نبود؛ چرا که نفوذ و قدرت آنان متکی به **تشکیلات سیاسی، اداری و نظامی منظم و منسجمی نبود و ثبات** لازم را نداشت.

- ۱- بخش بزرگی از شبه جزیره عربستان را **صحراها و صخره‌های خشک و سوزان** دربرگرفته و این **موقعیت جغرافیایی و شرایط طبیعی و اقلیمی آن بر وضعیت اقتصادی** تأثیر گذاشته است.
- ۲- در بعضی نواحی، دامداری و پرورش بز و شتر و در برخی مناطق به دلیل وجود **منابع کم آب، کشاورزی رونق کمی** داشت.
- ۳- تجارت هم از جمله **فعالیت‌های اقتصادی** متداول در این شبه جزیره بود.
- ۴- در آستانه ظهور اسلام، بیش‌ترین فعالیت **تجارت داخلی و خارجی** در اختیار قبیله **قریش** بود.
- ۵- بزرگان قبیله قریش از راه **کاروان تجاری**، دارای **ثروت‌های هنگفتی** شده بودند.
- ۶- مکه که بر سر راه **یمن به شام** قرار داشت مرکز اصلی **تجارت** به‌شمار می‌رفت.

ج) اقتصاد و معیشت

- ۱- ساکنان شبه جزیره عربستان هرچند با تمدن‌های **ایران و روم همسایه** و ارتباط تجاری داشتند، اما از نظر **فرهنگی و تمدنی** و در مقایسه با **جوامع متعده دنیا پیشرفتی** نداشتند.
- ۲- در این سرزمین از **مراکز علمی** خبری نبود.
- ۳- تعداد محدودی باسواد بودند و هیچ **دستاورد علمی و تمدنی** نداشتند.
- ۴- ویژگی‌های زندگی **صحرائنشینی** بر **شهرنشینیان** نیز غلبه داشت.
- ۵- برجسته‌ترین دستاورد فرهنگی این دوره **شعر و شاعری** بود.

د) علم و فرهنگ